O pojęciu transferu w naukach humanistycznych[1]

Krzysztof Gajewski
Instytut Badań Literackich
Polska Akademia Nauk

Warszawa, 18 stycznia 2019

[1] Prezentacja przygotowana w ramach grantu "Transfer kulturowy jako transdyscyplinarny element nauki o stosunkach międzykulturowych na przykładzie wpływów kultury arabskiej w dziedzictwie kulturowym Polski" pod kierownictwem dr hab. Agaty Nalborczyk; NPRH, nr 2bH 15 0156 83, Wydział Orientalistyczny UW

Spis treści

Zarys dziejów pojęcia

Teoria transferu kulturowego

Transfer w polu naukowym

Transfer kulturowy a studia postkolonialne

Podsumowanie

Etymologia

- *transfero* — łac. trans- ("poza, przez") + fero ("noszę"): przenosić, przekazywać, wnioskować, zastosować, przełożyć coś, przetłumaczyć, awansować kogoś, przeobrazić coś; przeprowadzić się, zmienić zajęcie, przebranżowić się[2]
- *transporto*
- „transfer" jako pojęcie wędrujące (*travelling concept*)[3].

[2] Korpanty 2003: 872

[3] Birgit Neumann i Ansgar Nünning (red.), Travelling Concepts for the Study of Culture (2012)

Zarys dziejów pojęcia

Wędrówki pojęcia

- ekonomia: transfer vs. wymiana kulturowa (*Kulturaustausch/Cultural exchange*).
- biologia, fizyka, matematyka, informatyka, technika, inżynieria, logistyka, sport, gry karciane
- humanistyka: dydaktyka, zwłaszcza języków obcych, studia nad migracjami, psychoanaliza

Psychoanaliza

- Sigmund Freud: „le transfert" to przekład „Übertragung" (przeniesienie), m. in. jeden z czynników pracy snu bądź przeniesienie nierozładowanego libido pacjenta na osobą psychoanalityka[4]
- Jacques Lacan, Seminaria, tom VIII (1960-61)[5]
- stąd w niemczyźnie *der Transfer*, obok *Übertragung*.

[4] Lucchelli 2008: 10
[5] Lacan 2001

"Na początku chodziło o zrozumienie, w jakiej mierze rozważania Heinricha Heinego nad filozofią niemiecką, wyrażone w języku saint-simonistycznym, napotkały wśród publiczności francuskiej wiedzę uprzednią na ten temat, na którą składały się dotychczasowe doświadczenia dotyczące Niemiec"[6]

[6] Michel Espagne 1999: 11

Epoka transferu wg Michela Espagne

- epoka transferu kulturowego: kształtowanie się współczesnych narodów europejskich (od połowy w. XVIII do roku 1918)

Definicje

- Manuela Rossini i Michael Toggweiler

  „globalną mobilność słów, obrazów, osób, zwierząt, towarów, pieniędzy, broni i innych rzeczy (rozumianych w szerokim sensie)"[7]

- Anna Veronika Wendland:

  "ruch ludzi, przedmiotów i systemów semiotycznych (tekstualnych lub wizualnych) w przestrzeni poprzez migrację, spotkanie i recepcję tekstów"[8]

[7] Rossini, Toggweller 2014: 5
[8] Wendland 2012: 51

Stephen Greenblatt

„Nie ma powrotu do fantazji, że istniały niegdyś osiadłe, jednorodne i doskonale zintegrowane wspólnoty narodowe czy etniczne. (...) Musimy zrozumieć **kolonizację, wygnanie, emigrację, wędrówki, kontaminacje** *i niezamierzone skutki, razem z wściekłym przymusem chciwości, tęsknoty i niepokoju, gdyż to właśnie głównie te niszczące siły, a nie jakiś zakorzeniony sens kulturowej legitymizacji,* **uformowały historię oraz dyfuzję tożsamości i języka***"*[9]

[9] Stephen Greenblatt 2009: 2

Teoria transferu kulturowego

Podstawowe pojęcia teorii transferu kulturowego

- tożsamość jednostkowa i zbiorowa (anty-esencjalizm, relatywność, prowizoryczność)
- przekład międzykulturowy,
- wehikuły transferu kulturowego
- autentyczność transferu

Tożsamość jednostkowa i zbiorowa

- anty-esencjalizm
- relatywność, prowizoryczność
- Bauman: pytanie tożsamość pojawia się w chwili kryzysu tożsamości

Przekład międzykulturowy

- Michael Huber: pierwszy tłumacz poezji niemieckiej na francuski,
- Antoine-Jacques-Louis Jourdan: liczne dzieła niemieckiej nauki
- Françoisa-Adolphe'a Loève-Veimarsa: H. Heine, E. T. A. Hoffmann
- Victor Cousin, Alexandre Kojève: Hegel

Wehikuły transferu kulturowego

- jednostki
- grupy
- instytucje (biblioteki, salony, kursy językowe)
- miejsca (Strasbourg, Bordeaux)

Autentyczność transferu

"Kulturowe 'nieporozumienia', 'fałszywe odczytania', 'błędny odbiór' nie są relewantne dla teorii transferu kulturowego, ponieważ **procesy adaptacji i przekształcenia** *samego pojęcia oraz* **transfery powstrzymane** *są pełnoprawnymi elementami samego procesu transferu"*[10]

[10] Wendland 2012: 55

Transfer w polu naukowym

"Nawet jeśli kwestie ekonomiczne czy demograficzne również powinny być brane pod uwagę, nie należy odwracać uwagi od **krystalizacji językowych**, *które służą do ich oznaczania, od* **przemieszczeń semantycznych**, *którym sprzyja krążenie terminów"*[11]

[11] Espagne 1999: 5

Zwrot narratywistczny

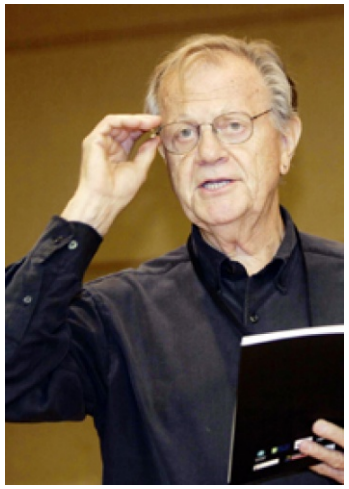

Hayden White

- Historiografia jako rodzaj pisarstwa
- Gatunki wypowiedzi historiograficznej: epika, satyra, komedia, tragedia

Metahistory. The Historical Imagination In Nineteenth-Century Europe

Synoptic table of Hayden White's *Metahistory*

Trope	Mode	Emplotment	Argument	Ideology	Historian	Philosopher
Metaphor	Representational	Romance	Formist	Anarchist	Michelet	Nietzsche
Metonymy	Reductionist	Tragedy	Mechanicist	Radical	Tocqueville	Marx
Synecdoche	Integrative	Comedy	Organicist	Conservative	Ranke	Hegel
Irony	Negational	Satire	Contextualist	Liberal	Burckhardt	Croce

Schemat pojęciowy Metahistorii Haydena White'a

Inspiracje historiograficzne

- Semantyka historyczna, Reinhart Koselleck: Przeciwstawne pojęcia asymetryczne (Hellenowie/Barbarzyńcy, Chrześcijanie/Poganie, Wierni/Niewierni)[12]
- Szkoła „Annales", Fernand Braudel: „długie trwanie" (longue durée)

[12] Koselleck, 2012

Transfer a komparatystyka

1. Komparatystyka zakłada zamknięte obszary kulturowe.
2. Komparatystyka przeprowadza paralele między konstelacjami synchronicznymi.
3. Komparatystyka przeciwstawia sobie grupy społeczne.
4. Porównania dotyczą przede wszystkim terytoriów.
5. Porównania dotyczą przedmiotów, które powinny wyrażać tożsamość.
6. Porównania działają z punktu widzenia narodowego.

Transfer kulturowy a studia postkolonialne

Orientalizm: Edward Said

"W swojej strategii orientalizm opiera się całkiem konsekwentnie na tej właśnie pozycyjnej wyższości, które pozwala człowiekowi z Zachodu traktować Orient z góry — we wszelkich typach kontaktów"[13]

[13] Said 1991: 31

Inspiracje postkolonialne

- Gayatri Chakravorty Spivak: „podporządkowani inni" (subalterns) nie mogą przemówić[14]

[14] Spivak 2010

Inspiracje postkolonialne

- bell hooks: margines jako miejsce radykalnego otwarcia[15]

[15] hooks 2008: 114

Inspiracje postkolonialne

- hybrydyczność[16]
- „Trzecia Przestrzeń" — miejsce nakładania się kultur[17]
- Benedict Anderson: naród jako wspólnota wyobrażona (następstwo rozpowszechnienia się druku)[18]

[16] Homy Bhabha, 2010
[17] Homy Bhabha, 2010: 22
[18] Anderson 1997

Metysaż

"Pojęcie transferu kulturowego wyraża troskę, aby mówić jednocześnie o wielu przestrzeniach narodowych, ich elementach wspólnych, bez (...) ich prostego zestawienia. Zawiera pragnienie, aby wydobyć na jaw formy **metysażu** *często zaniedbywane na rzecz poszukiwania tożsamości"*[19]

[19] Espagne, 1999: 1

Metysaż

- Laurier Turgeon: „metysażowania dziedzictwa": "wszystko, co stanowi mieszankę, nabiera wartości i powinno zostać zachowane"[20]
- Jean-Loup Amselle: "logika metysażu" — opozycja wobec podziałów rozłącznych w etnologii[21].

[20] Turgeon 2004: 57
[21] Amselle 1990

Kulturotwórcza rola metysażu

*"**Strefy metysażu** mogą być zdefiniowane bądź jako wirtualne przestrzenie intelektualnych spotkań, bądź jako (...) regiony przygraniczne połączone ze specyficznymi praktykami przekraczania granic takimi jak handel i przemyt lub formami bilateralnej administracji i kontroli pogranicza"*[22]

[22] Wendland 2012: 50

Podsumowanie

Endosymbioza kultur

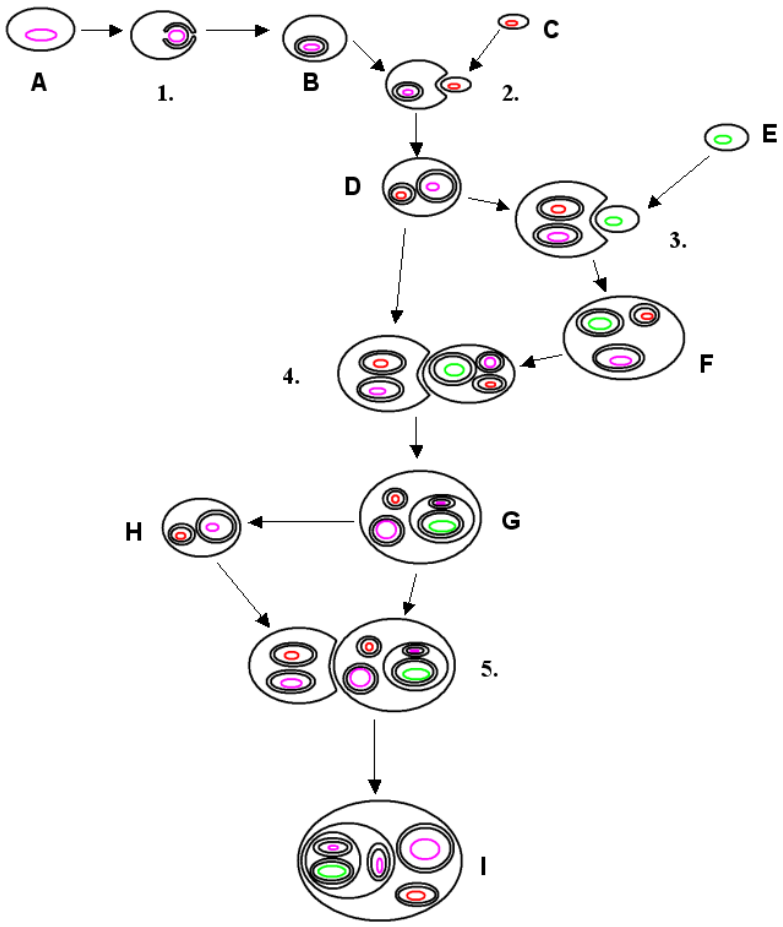

Lynn Margulis: teoria endosymbiozy

Bibliografia

1. Benedict Anderson, Wspólnoty wyobrażone: rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu, przeł. S. Amsterdamski, Kraków 1997.
2. Reinhart Koselleck, O historyczno-politycznej semantyce przeciwstawnych pojęć asymetrycznych, w: jego, Semantyka historyczna, przeł. Wojciech Kunicki, Wydawnictwo Poznańskie: Poznań 2012
3. Anna Veronika Wendland, Cultural Transfer, w: Travelling Concepts for the Study of Culture, red. Birgit Neumann, Ansgar Nünning, Berlin 2012.
4. Laurier Turgeon, Les mots pour dire les métissages : jeux et enjeux d'un lexique, „Revue Germanique Internationale" 2004 No 21.
5. Jean-Loup Amselle, Logiques métisses : anthropologie de l'identité en Afrique et ailleurs, Paris 1990.